

VILÁG- TÖRTÉNET

15. (47.) évfolyam 2025. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BENCZE ANDRÁS**
OROSZ BIRODALOM – GYENGE BIRODALOM?
- **HOPKA ZOLTÁN**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA GYARMATOSÍTÓ
TÖREKVÉSEI
- **CSEPREGI JANKA JÚLIA**
MODERNIZÁCIÓ VAGY GYARMATOSÍTÁS?
- **CLEMENS WIRLEITNER**
KÍNAI KULIK BEHOZATALA AZ OSZTRÁK–MAGYAR
MONARCHIÁBA
- **BALOGH ÁDÁM TIBOR**
BEVÁNDORLÁS ÉS KOLONIZÁCIÓ A BRAZÍLIAI EGYESÜLT
ÁLLAMOKBAN
- **CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN**
EGY KOLONIALISTA VADÁSZ A SZOCIALISTA
MAGYARORSZÁGRÓL
- **SZEMLE**
DEMETER GÁBOR, NAGY BÉLA, GREGOSITS GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

15. (47.) évfolyam 2025. 1.

TARTALOM

Paradigmaváltás a magyar történetírásban – a kolonializmus kutatás jelene (Csaplár-Degovics Krisztián)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Bencze András: Orosz Birodalom – gyenge birodalom? Orosz gyarmatosítás Észak-Amerikában	5
Hopka Zoltán: Az Osztrák–Magyar Monarchia gyarmatosító törekvései	23
Csepregi Janka Júlia: Modernizáció vagy gyarmatosítás? A bosznia-hercegovinai kolonizáció értelmezései	41
Clemens Wirleitner: Kínai kulik behozatala az Osztrák–Magyar Monarchiába. Viták és esetek	69
Balogh Ádám Tibor: Bevándorlás és kolonizáció a Brazíliai Egyesült Államokban. Az osztrák Kereskedelmi Minisztérium 1910. évről szóló beszámolójának tükrében	83
Csaplár-Degovics Krisztián: Egy kolonialista vadász a szocialista Magyarországról. Kelet-Afrika felfedezése a hidegháború idején	113
<i>Műhely</i>	
Gazdik Dániel: Az Erzurumi vilajet a 19. század végén. Egy határvidék az Orosz Birodalom geopolitikai és esztörténeti gondolkodásában	149
<i>Szemle</i>	
Szerbia földrajza (Demeter Gábor)	161
Háborúk atlasza. Modern kor, 16–18. század (Nagy Béla)	165
A portugál történelem nagy csatái (Gregosits Gábor)	168

Az Osztrák–Magyar Monarchia gyarmatosító törekvései

Az általánosan elfogadott nézet szerint az 1867-ben intézményesült Osztrák–Magyar Monarchia egyáltalán nem rendelkezett tengeren túli gyarmati területekkel, illetve soha nem tett még csak kísérletet sem azok szerzésére. A 19–20. századi gyarmatosítás történetét feldolgozó szakirodalom túlnyomó többsége csupán elvétve említi a Monarchiát, mivel olyan államnak tartották, amely sohasem konkurált a nyugat-európai hatalmakkal ezen a téren, és amely befolyását és területét elsősorban Közép-Kelet-Európában, valamint a Balkán-félszigeten kívánta növelni.¹

Való igaz, sem a magyart, sem pedig az osztrákot nem lehet a klasszikus értelemben vett gyarmatosító nemzetek között számontartani. A Kárpátok ölelésében élő magyarság képzeletvilágára ugyanis sohasem gyakoroltak jelentős hatást a világtengerek, egyrészt azok távolsága miatt, másrészt a nagy földrajzi felfedezésekkel egy időben Magyarországon törökellenes háborúk zajlottak.²

Ausztria esetében a gyarmatosítás gyakorlatától való szándékos tartózkodás, vagyis az úgynevezett „tisztá gyarmati múlt” koncepciójának tudatos propagálásáról beszélhetünk, ami mindmáig meghatározó eleme az ország politikai identitásának. Ausztria a hidegháború idején tudatosan használta fel ezt a narratívát annak érdekében, hogy jó kapcsolatokat építsen ki az úgynevezett el nem kötelezett országok mozgalmának tagjaival, különösen a függetlenségüket frissen elnyerő afrikai és ázsiai államokkal. Ausztria különböző tengeren túli tevékenységét általában egy jeles osztrák földrajztudós, Hugo Hassinger megállapításával támasztják alá, aki szerint Ausztriát a tengeren túli expedíciói során nem a gyarmatosítási vágy, hanem elsősorban a tudományos kutatások iránti elkötelezettség vezérelte.³

* A szerző a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kar történelemdidaktika doktori program hallgatója (Bratislavská cesta 3322, SK-94501 Komárno).

1 Sauer, 2012. 5.

2 Nagy, 2010. 46.

3 Sauer, 2012. 6.

Osztrák kereskedelmi társaságok

A Habsburg-lobogó alatt útnak indított, az Atlanti-óceánt megcélzó első hajózási expedíciók VI. Károly német-római császár (III. Károly néven magyar király) nevéhez köthetők. A Habsburg-dinasztia a 18. század folyamán elvesztette a spanyol trónt és azzal együtt a hatalmas gyarmatbirodalmat.⁴ Ezt követően VI. Károly fő célkitűzésévé vált, hogy megmaradt területeit egy, a spanyol mintákat követő impériummá alakítsa át. Az uralkodó nem csupán a spanyol udvar tradícióit igyekezett lemásolni, hanem számos intézményi reformot is átemelt, annak reményében, hogy a Habsburg Birodalom az ibériai modellre építkezve bekapcsolódik a transzatlanti kereskedelembe és a gyarmatosításba. Kiemelt figyelmet fektettek a kereskedelmi kapcsolatok kiépítésére az indiai szubkontinenssel, valamint ottani telepek létrehozására.⁵

A tengeren túli kereskedelmi kapcsolatok kiépítése céljából jött létre 1719-ben Trieszt városában az Osztrák Keleti Társaság. Trieszt kedvezőtlen földrajzi fekvése miatt azonban a társaság nem volt képes jelentős eredményeket elérni, így három évvel később, 1722-ben be is szüntette működését.

A trieszti kudarcot követően értékelődött fel Osztrák Németalföld és a hozzá tartozó északi-tengeri partszakasz jelentősége. Itt alakult meg 1722-ben az úgynevezett Ostend Társaság (Kaiserliche Ostendische Kompanie). A társaság elsődleges célkitűzései közé tartozott a bekapcsolódás a fűszerkereskedelembé, valamint kereskedelmi telepek létesítése a távoli területeken, részben azért, hogy azokból a későbbiekben gyarmatok fejlődjenek ki. A társaság sikeres vállalkozásnak bizonyult: jelentős mennyiségű árut importált Kínából és Indiából, illetve telepeket is létesített Bengáliában, valamint Kuangcsou városában. Működését azonban mindvégig megnehezítették a kor kereskedő nagyhatalmai, különösen a britek és a hollandok, akik a kezdetektől fogva ellenségesen viszonyultak az új vetélytárshoz, és mindent megtettek annak érdekében, hogy megakadályozzák az Ostend Társaság további térnyerését.⁶

A britek és a hollandok ellenséges fellépései miatt az osztrákok végül új kereskedelmi útvonalak felkutatására kényszerültek, és a portugál gyarmatok, különösen Brazília irányába növelték az áruforgalmat. Idővel az Ostend Társaság emberei komolyan fontolóra vették a brazil partokhoz közel fekvő Fernando de Noronha lakatlan szigetcsoport birtokbavételét is. A brazil térség feltérképezésére 1727-ben felderítőegységeket küldtek, ám a nagyhatalmi politika végül gátat szabott az elképzeléseknek.⁷ Brit és holland nyomásra VI. Károly kénytelen volt az Ostend Társaság működését először hét évre felfüggeszteni, majd 1731-ben végleg beszüntetni. A döntés hátterében a Habsburgok nőági örökösödését garantáló Pragmatica Sanctio nemzetközi elfogadtatása állt. Az elismerést ugyanis Európa nagyhatalmai szigorú feltételekhez kötötték, amelyek közül az egyik a legjövedelmezőbb osztrák

4 Gyémánt, 2020. 26–27.

5 Singerton, 2022. 673–676.

6 Búr, 2011. 86.; Gyémánt, 2020. 29–32.

7 Singerton, 2022. 679.

kereskedelmi társaság megszüntetése volt, azaz az egyik konkurens kiiktatása. A gyarmati ambíciókat így módon feláldozták a dinasztia érdekeinek oltárán.⁸

William Bolts expedíciói

A gyarmatosítási kezdeményezésekre egészen 1775-ig kellett várni, ekkor állt a Habsburg-udvar szolgálatába a Brit Kelet-indiai Társaság egykori alkalmazottja, William Bolts. Bolts indítványára hagyta jóvá Mária Terézia az Osztrák Kelet-indiai Társaság létrejöttét.⁹

Bolts Indiát megcélzó expedíciója 1777-ben ért partot Kelet-Afrikában, a mai Mozambik területén fekvő Delagoa-öbölben.¹⁰ Itt, egy korábbi portugál telep helyén hozták létre Ausztria első tengeren túli támaszpontját.¹¹ Mivel a korban az Indiába vezető utat lehetetlen volt egyhuzamban, megállás nélkül megtenni, egy kelet-afrikai bázisnak kulcsfontosságú stratégiai jelentősége volt. Nemcsak az élelmiszerkészletek feltöltését tette lehetővé, hanem azt is, hogy az osztrák hajóknak ne kelljen többé megszakítani az útjukat a hollandok fokföldi kolóniáján. A területet Bolts nem csupán ideiglenes megállónak, hanem egy állandó gyarmati telepnek is alkalmasnak találta. Ennek előkészítéseként szerződéseket kötött helyi törzsfőkkel, valamint sikeresen megszerezte az elefántcsont kizárólagos elővételi jogát is. A Delagoa-öbölben létesített faktóriák révén évente közel 75 ezer font elefántcsontot exportáltak, jelentős profitot termelve ezzel a bécsi kincstár számára.¹² Az osztrákoknak a térséget végül a telepükön kitört sárgalázjárvány, illetve a portugál nyomás miatt kellett kiüríteniük.

A Delagoa-öböl elvesztésével egyidejűleg azonban lehetőség kínálkozott Madagaszkár megszerzésére. A magát Madagaszkár királyának tituláló Benyovszky Móric felajánlotta II. Józsefnek a szigetet mint hűbérbirtokot. Az uralkodó azonban a kelet-afrikai kudarc miatt végleg kiábrándult a gyarmatosításból, így ezt a „kétségtelenül rendkívül megtisztelő és felemelő megtiszteltetést” nem fogadta el.¹³

Az Indiai-óceánban található, egykoron Dániához tartozó Nikobár-szigeteket 1778. július 12-én vette birtokba William Bolts expedíciója. Bolts Bécsből telepések behozatalát kérvényezte, valamint kétszáz afrikai rabszolgát is fel kívánt használni a kolónia felépítéséhez és a cukorültetvényeken való munkavégzésre. A dánok hevesen tiltakoztak, és 1783-ban hadihajókat indítottak útnak, hogy megszabaduljanak a nemkívánatos osztrák jelenléttől.¹⁴ A gyarmat Bolts által kinevezett kormányzója, Gottfried Stahl még ugyanebben az évben az életét vesztette,

⁸ Bronza, 2018. 65.; Gyémánt, 2020. 34.

⁹ Bronza, 2018. 66.

¹⁰ Wanner, 2012. 188.

¹¹ Búr, 2011. 86.

¹² Ambach, 2022. 47.

¹³ A Delagoa-öböl osztrák volt. In: *Magyarország, 1900. február 3. 5.*; Osztrák–magyar gyarmatpolitika. In: *Pesti Hírlap*, 1913. június 4. 37.

¹⁴ Wanner, 2012. 197.; Ambach, 2022. 48–49.

így a vezető nélkül maradt, bátorságukat veszítő telepeseket a dánok végül Indiába telepítették ki.¹⁵

1858-ban föld körüli útja során az SMS Novara zászlóshajó ismételt kísérlete osztrák ellenőrzés alá vonni a Nikobár-szigeteket, de állami támogatás híján ez a terv meghiúsult. A szigetcsoport gyarmatosítását 1886-ban kísérlete meg harmadszor és egyben utolsó alkalommal a Monarchia. Az SMS Aurora legénysége azonban komoly brit jelenléttel találta szemben magát, így a szigetvilág gyarmatosításáról végleg le kellett mondania a Monarchiának.¹⁶

A gyarmatosítás kérdése az Osztrák–Magyar Monarchiában a 19. század második felétől

A 19. század második felét joggal nevezhetjük a gyarmatosítás nagy korszakának, hiszen míg 1880 körül Afrikának csupán a peremvidékei voltak teljes egészében feltérképezve, 1914-re már a kontinens majdnem teljes egésze az európai hatalmak birtokába került. Szintén ezekben az évtizedekben érte el Óceániát és a csendes-óceáni szigetvilág térségét az európai hatalmak gyarmatosító tevékenysége.¹⁷ A gyarmatosítási versenyt főképpen az motiválta, hogy a nagyhatalmi státusz egyik alapvető mutatójának és kritériumának a gyarmatterületek birtoklása számított.¹⁸

A Monarchia látszólag teljes közömbösséget tanúsított a gyarmatszerzés gondolata iránt, amit sokan nem tudtak megérteni, különösképpen a kivándorlás vonatkozásában.¹⁹ 1870–1910 között magyarányú kivándorlási hullám zajlott a Monarchiából, aminek következtében hozzávetőleg 3,5–4 millió fő hagyta el Ausztriát és Magyarországot. A kivándorlás üteme nem volt egyenletes, a távozók többsége a 19–20. század fordulóján hagyta el a térséget, pontosan azokban az időkben, amikor a gyarmatosítás egyik legintenzívebb korszaka zajlott. Ezek alapján a Monarchiának bőven lett volna indoka bekapcsolódni a gyarmatosítás folyamatába. Rendelkezett szükséges méretű és – bár a korszak más nagyhatalmaihoz mérve elavultabb, de a cél szempontjából – megfelelő felszereltségű hadihajóflottával (ez a kolonizálás első számú eszközének számított), továbbá az otthonaikat hátrahagyni kész telepések is bőven az állam rendelkezésére álltak volna.²⁰

15 *Habsburg Imperial Projects*. Stanford Libraries. <https://exhibits.stanford.edu/blrcc/feature/habsburg-imperial-projects> (Letöltés: 2024. szeptember 9.).

16 Búr, 2011. 87.; Besenyő, 2018. 858–859.

17 Gerő, 2018. 64–65.

18 Búr, 2011. 85–86.

19 Horthy Miklós visszaemlékezésében a következőket írta: „Sohasem tudtam megérteni, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia miért nem szerzett a maga számára néhány gyarmatot. Tegetthoff tengernagy meg akarta győzni a bécsi irányadó köröket a gyarmatbirtokok szükségéről, ahová a népesedés feleslegét el lehetne helyezni ahelyett, hogy Amerika javára lemondanánk róluk. Amit oly kis országok, mint Belgium, Hollandia és Portugália elértek, bizonyára Ausztria–Magyarországnak is sikerülne.” Horthy, 1990. 27.

20 Nagy, 2011. 49.

Annak ellenére, hogy az uralkodó, Ferenc József nem mutatott nagy érdeklődést a kolonizálás iránt, a kormányzati körökön belül akadtak olyan neves politikusok, akik teljes mértékben támogatták az ötletet, hogy használják fel a haditengerészetet a gyarmatosításra. E személyek közé tartozott Kálnoky Gusztáv és Agenor Maria Gołuchowski közös külügyminiszter is. Hivatali ideje során Kálnoky (1881–1895) és Gołuchowski (1895–1906) is igyekezett minden követ megmozgatni annak érdekében, hogy a gyarmatosítás gyakorlatát valamilyen formában bevonják az állam külpolitikai profiljába. Törekvéseikben fontos szövetségesnek számított Kállay Béni közös pénzügyminiszter (1882–1903), aki Bosznia-Hercegovina kormányzójaként (1878–1903) jártas volt a gyarmatosítás elméleti és gyakorlati kérdéseiben is. Egyéb feladatai mellett Kállay töltötte be a közvetítői szerepet a közös külügyminiszter, a magyar kormány és a budapesti képviselőház között a különböző informális egyeztetéseken.²¹

A miniszterek politikai pártfogásukat is felkínálták azoknak az érdekszervezeteknek, amelyek lobbitevékenységeik és kiadványaik révén sürgették a Monarchia csatlakozását a kolonizációs versenyfutáshoz. Ezen szervezetek közé tartoztak olyan nagy bankok is, mint a Bodenkreditanstalt vagy a Wiener Bankverein. Különböző Lajtán túli pénzügyi és gazdasági érdekcsoportok is egyre növekvő érdeklődést mutattak a gyarmatosítás iránt, folyamatosan kutatva a befektetési lehetőségeket elsősorban Afrikában, Dél-Amerikában és a Távol-Keleten.²² A *Pesti Hírlap* 1885. január 23-i kiadásában arról számolt be, hogy Bécsben a költségvetési bizottság ülésén is felmerült a gyarmatszerzés kérdése. A kormány végül arra a döntésre jutott, hogy erre még nincs kilátás, viszont az ügyet nem fogja ejteni.

A gyarmatosítás népszerűsítésére irányuló törekvések ugyanakkor komoly veszélyekkel és kockázatokkal jártak együtt, mivel ezek az ambíciók könnyedén alááshatták volna a dualista állam stabilitását, amit nem kis áron sikerült megvalósítani. A gyarmatosításhoz ugyanis olyan kényes kérdések társultak, mint hogy ki lenne a felelős annak folyamatáért, az egész birodalom vagy Ausztria és Magyarország külön-külön? Ki finanszírozná ezen vállalkozások költségeit, és ki profitálna ezekből a befektetésekből? A gyarmatok irányítása esetleg egy új, negyedik közös ügyet jelentene?

Kálnoky utasítására a gyarmatosítás és az emigráció kérdését egy külön szervezeti egységre, a Külügyminisztériumon belül 1891-ben létrehozott, úgynevezett III. ügyosztályra bízta, amelynek az élére Adalbert Fuchs került. Fuchs feladatai közé tartozott, hogy Afrikában és Ázsiában lehetséges gyarmatterületeket kutasson fel, valamint hogy figyelemmel kísérje azokat a régiókat, amelyek felett a Habsburg-ház vagy a Külügyminisztérium nemzetközileg elismert felekezeti, gazdasági vagy politikai jogosítványokkal rendelkezett. Szükség esetén Fuchs volt hivatott megvalósítani az érdektérületek és a Monarchia közötti kommunikációs és hajózási kapcsolatokat is.²³

²¹ Csaplár-Degovics, 2022b. 69.

²² Csaplár-Degovics, 2022a. 267–268.; Csaplár-Degovics 2022b. 252–253.

²³ Csaplár-Degovics, 2022a. 267–268., 278–279.

A gyarmatosítás ügyét elősegítendő, 1894-ben megalakult az Osztrák–Magyar Gyarmati Társaság. Alapító gyűléséről Magyarországon a *Pesti Napló* számolt be. A lap tudósítása szerint a társaság ázsiai és afrikai gyarmatok alapításának céljával jött létre.²⁴ A *Magyar Polgár* cikke szerint a választmány tagjai között egyetlen magyar személy sem volt.²⁵ Magyarországról a későbbiekben sem mutatkozott nagy érdeklődés a társaság iránt; jelentősebb személyiségek közül csupán Vámbéry Ármin és Berecz Antal voltak tagjai.²⁶ Ennek ellenére a *Pesti Napló* tudósításában arról írt, hogy a Wrede Alfréd herceg által irányított testület magyarországi kirendeltséget is kíván alapítani.²⁷ Osztrák részről viszont olyan prominens tagokkal büszkélkedhetett a társaság, mint Bécs polgármestere, Karl Lueger vagy Stanislaus Schanzer ellentengernagy.²⁸

A századforduló idején a Német Gyarmati Társaság mintáját példaként követő szervezet fő feladata az Adalbert Fuchs által vezetett III. ügyosztály gyarmati törekvéseinek támogatása volt. Lobb- és publikációs tevékenységén keresztül igyekezett nyomást gyakorolni a kormányokra és meggyőzni a Monarchia lakosságát a gyarmatosítás szükségességéről.²⁹ Ezt elsősorban a gyarmatosítást népszerűsítő röpiratok terjesztésével, illetve viták kezdeményezésével kívánták elérni. A társaság saját nyomtatott sajtóval is rendelkezett: az *Osztrák–Magyar Gyarmati Hírek* hasábjain különböző, a gyarmatosítás témájával kapcsolatos kérdéseket tárgyaltak széleskörűen, illetve javaslatokat is tettek arra vonatkozóan, hogy miként is szerezhetne a Monarchia tengeren túli területeket.³⁰ A társaság propagandájában hangsúlyozta: a fejlett európai államoknak a kötelessége felébreszteni az elmaradottabb népeket alvó állapotukból, hogy ezért cserébe új piacokat szerezzenek. E „kultúrmunkát” a lap szerkesztői a kezdetekben békés eszközökkel kívánták végrehajtani, ám a későbbiekben, főként németországi publikációk hatására, egyre inkább rasszista nézeteket kezdtek hirdetni, és az erőszakkal történő gyarmatszerzést is elfogadhatónak vélték.³¹

A századforduló éveiben a közös költségvetésről folytatott tárgyalások során zajlottak a leghevesebb viták a Gołuchowski külügyminiszter által felvetett gyarmatosító vállalkozásokról. A külügyminiszter 1898 májusában a haditengerészet fejlesztését szorgalmazta, kiemelve, hogy egy erősebb flotta birtokában komoly gyarmatosítási lehetőségek nyílnának meg.³²

A *Hazánk* és a *Pesti Hírlap* cikkei erőteljesen kritizálták Gołuchowskit, valamint a flottafejlesztés és a gyarmatosítás ötletét is, mivel azokban kizárólag az osztrák kereskedelem és ipar érdekeinek érvényesítését látták. Ugyanakkor a korabeli írások azt is sugallták, hogy amennyiben lennének hasonló magyar érdekek, úgy

24 Magyar gyarmatosok. In: *Pesti Napló*, 1894. december 15. 4.

25 Gyarmatra osztrák–magyar. In: *Magyar Polgár*, 1894. december 19. 3.

26 Csaplár-Degovics, 2022b. 78.

27 Osztrák–Magyar Gyarmatosító Társaság. In: *Pesti Napló*, 1896. január 9. 12.

28 Loidl, 2012. 165–166.

29 Csaplár-Degovics, 2022b. 67–68.

30 Loidl, 2012. 162.

31 Csaplár-Degovics, 2022b. 68–69.

32 Csaplár-Degovics, 2022b. 252–253.

merőben más lenne a magyar hozzáállás is a kérdéshez.³³ A viták során felszólalt Apponyi Albert és Tisza István is. Mindketten elvetették a nyílt gyarmatosítási ambíciókat, és a flottát kizárólag az adriai partok védelmének szempontjából tartották fejlesztésre érdemesnek, az ennél nagyobb léptékű terveket határozottan elutasították.³⁴ Bolgár Ferenc képviselő szintén azt az álláspontot képviselte, hogy az országnak sem szüksége, sem megfelelő anyagi forrásai nincsenek koloniális politika folytatására.³⁵

Major Ferenc képviselő ezzel szemben úgy foglalt állást, hogy a Monarchiának igenis részt kell vennie a világpiacok megszerzéséért folyó versenyben, és olyan hatalommá kell válnia, amely érdekeit akár Afrikában is érvényesíteni tudja. Felszólalásában összekötötte a kivándorlás kérdését a gyarmatosítás és a kereskedelem lehetőségeivel, kitérve az országot nagy számban elhagyó székelyekre is, akiket véleménye szerint kereskedelmi célokra tökéletesen fel lehetne használni. Szót emelt amellett is, hogy a tengerészetre legalkalmasabb népeket, a „dalmatákat” és a horvátokat is jobban foglalkoztatniuk kellene: „Ha van tengeri kikötőnk, van tengerpartunk Fiume, Horvátország és dalmát partokban, ezt nekünk fel kell használnunk, kereskedelmünk expanzív irányban fejlődésére.”³⁶ Kovács Pál képviselő osztotta Major véleményét, hogy Magyarország anyagi gyarapodásának kulcsa abban rejlik, ha földrajzi és etnikai adottságait, valamint történelmi hagyományait kihasználva részt vesz a gyarmatosítási versenyben.³⁷

A magyar parlament képviselőinek jelentős része azonban óvakodott kilépni a biztonságot jelentő Kárpát-medence-centrikus gondolkodásból. Tartottak attól, hogy az ország nemzetgazdasági ereje egyszerűen nem elegendő egy imperialista jellegzetességeket mutató, „nagyhatalmi ábrándokat kergető” politikához, amely hosszú távon az ország elszegényedéséhez vezethet. A bírálók többsége nem erkölcsi okokból ellenezte a gyarmatosítás ötletét, az aggályok középpontjában inkább az állt, hogy ezekből a vállalkozásokból egyszerűen „nincs hasznunk”. A parlamenti viták alapján úgy tűnik, hogy a képviselők többsége mintha ekkor szembe-sült volna először azzal a ténnyel, hogy a Monarchia egy, a globális kérdések rendezésében aktívan részt vevő nagyhatalom, és hogy a nagyhatalmi kötelezettségeknek bizony jelentős pénzügyi vonzatai vannak. Sokaknak a Magyarországról alkotott képük sem volt összeegyeztethető Nagy-Britannia vagy Németország tudatos gyarmatosító politikájával, illetve egy új, negyedik közös ügy létrejöttétől is tartottak, ami bizonyosan ahhoz vezetett volna, hogy a kiegyezési törvényeket újra kellett volna tárgyalni.³⁸

33 A hadi tengerészet emelése. In: *Hazánk*, 1898. május 13. 6.; Külpolitikai árnyékok. In: *Pesti Hírlap*, 1898. május 13. 1.

34 A delegációk. In: *Budapesti Napló*, 1898. május 24. 2.

35 Bolgár Ferenc hozzászólása. In: *Bizottság naplója*, 1898. 17.

36 Major Ferenc felszólalása. In: *Képviselőházi napló*, 1898. XII. 118–121.

37 Kovács Pál felszólalása. In: *uo.* 258–259.

38 Csaplár-Degovics, 2022b. 208–259.

A Monarchia gyarmatosítási célterületei

Ferenc József-föld

A 19. század közepétől megsokasodtak az Északi-sarkvidék feltérképezését és annak tudományos kutatását célzó expedíciók. A bécsi Földrajzi Társaság elnöke, Johann Wilczek kezdeményezésére indult meg a Monarchia első északi-sarki expedíciója, amelyet magyar részről Zichy Ödön támogatott jelentős összeggel. A Karl Weyprecht és Julius von Payer által vezetett, főleg dalmát tengerészekből álló expedíció eredeti célkitűzése az Atlanti-óceánról a Csendes-óceánra átvezető, úgynevezett Északkeleti-átjáró felkutatása volt.³⁹ A sarkvidék tudományos kutatására is figyelmet fordítottak, amiben nagy szerep hárult a legénység egyetlen magyar tagjára, Kepes Gyulára, a hajó orvosára.⁴⁰

Az expedíció több hónapnyi viszontagság után 1873. augusztus 30-án pillantott meg egy felfedezésre váró új földrészt.⁴¹ Még ugyanezen a napon, Weyprecht beszédét követően, háromszoros hurrákiáltás kíséretében a szigetvilágot Ferenc József uralkodásának 25 éves évfordulója alkalmából a császárról nevezték el.⁴² Payer vezetésével 1874 tavaszán hozzáálltak a szigetcsoport feltérképezéséhez, aminek során több területet magyar személyekről és településekről neveztek el.⁴³ Payer egy magaslaton felhúzta az osztrák–magyar lobogót, egy szikla alá pedig elhelyezte azokat a dokumentumokat, amelyek kimondták a terület Monarchia általi birtokbavételét.⁴⁴

A Ferenc József-földdel a Monarchia megszerezte első állandó gyarmati területét. A jéggel borított, közel 19 ezer négyzetkilométernyi szigetcsoport azonban alkalmatlannak bizonyult a benépesítésre, így kizárólag tanulmány- és vadászutakat szerveztek oda. A *Pesti Hírlap* 1895. január 10-i számában a következő jellemzést adta a területről: „Annyi bizonyos, hogy eddig a világ semmiféle piktorjának nem kerekedett kedve a jegesmedvék társaságában és 60 fokos hidegben az északi sark jég- és hó-tömegeit vázlatozni. A medvék még hagyján, de az a hideg, mikor az embernek a lehelle is oda fagy az orrához, az mégis csak valami.”⁴⁵ A *Fővárosi Lapok* így írta le a szigetvilágot: „Élő lakosnak – mármint embernek – híre sincs; egykori telepeknek semmi emléke. Délen a jegesmedve s vándormadarak kivételével még csak csúszó-mászó állatot sem találni.”⁴⁶ Ferenc József-föld ily módon nem váltotta valóra a Monarchia „birodalmiság délibábját kergető” személyeinek elképzeléseit, és tovább kutatták a gyarmatosítás egyéb lehetőségeit.⁴⁷

³⁹ Búr, 2011. 88.

⁴⁰ A Ferenc József-föld felfedezése. In: *Pesti Hírlap*, 1913. augusztus 30. 34.

⁴¹ Payer, 1875. 1–6.

⁴² A Ferenc József-föld felfedezése. In: *Pesti Hírlap*, 1913. augusztus 30. 34.; Az Északi-sarki Expedíció. In: *Athenaeum*, 1873. október 1. 2547.

⁴³ A Ferenc József-föld felfedezése. In: *Budapesti Hírlap*, 1913. augusztus 30.; Búr, 2011. 89.

⁴⁴ Payer, 1875. 1–6.

⁴⁵ Művészeti mozgalmak. I. Mit akarnak az osztrákok. In: *Pesti Hírlap*, 1895. január 10. 1.

⁴⁶ Kirándulás a sarkvidékre. In: *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 11. 858.

⁴⁷ Búr, 2011. 90.

Észak-Borneó

1873-ban újabb lehetőség kínálkozott a Monarchia számára egy gyarmat alapítására, ezúttal Borneó szigetének északi részén, ugyanis ebben az évben szerezte meg az úgynevezett Sabah területét tíz év időtartamra a Hongkongban székelő Gustav von Overbeck konzul.⁴⁸ A báró hozzá is látott egy kereskedelmi telep létrehozásához, amihez a Monarchia vezetőinek a támogatását kérte. Ügyéhez sikeresen megnyerte a haditengerészet vezetőinek és Andrássy Gyula külügyminiszternek a támogatását, akik hajlandók lettek volna Sabah tartós bérbevételét finanszírozni. A haditengerészet végül az SMS Erzherzog Friedrich hadihajót rendelte ki a terület felderítésére és birtokbavételére.⁴⁹ A Celebesz és a Sulu-szigetek közelében tartózkodó legénységet ért kalóztámadásról az *Egyetértés* és a *Pesti Napló* is beszámolt. A harcok során két embert veszített a Friedrich legénysége, és legalább két magyar sebesültről is említést tettek a lapok.⁵⁰ Az összecsapást követően a Monarchia kihátrált a vállalkozás mögül, így Overbeck kénytelen volt magánbefektetőket keresni kolóniája finanszírozásához.

A helyi uralkodókkal folytatott tárgyalások eredményeként 1877. december 29-én Overbeck kikiáltotta magát Sabah maharadszájának, valamint Gaya és Sandakan radszájának, tulajdonjogot formálva a területen élő emberekre, nyersanyagokra, törvényhozásra, pénzveretésre, hadsereg létrehozására, valamint vámok és adók kivetésére.⁵¹ Grandiózus elképzelései ellenére az *Ellenőr* 1879-ben úgy jellemezte telepítvényét, hogy az nem rendelkezik politikai jelentőséggel.⁵² Észak-Borneót csak technikai értelemben lehet a Monarchia gyarmatának tekinteni. Mivel Overbeck a Monarchia szolgálatában állt, így az általa birtokolt terület és az ott létrejövő telep de facto a Monarchia tulajdonának számított.

Rio de Oro

A Marokkótól délre fekvő Rio de Oro nevén ismert terület alatt a Nyugat-Szahara tengerparti sávját értjük. Az anyagi csőd szélén álló Spanyolország adósságainak fedezésére áruba bocsátotta ezt a gyarmatterületét. Az Osztrák–Magyar Gyarmati Társaság kihasználta a lehetőséget, és a közös Kereskedelmi Minisztériummal karöltve bátorította a közös Külügyminisztériumot a terület minél előbbi megszerzésére. Gołuchowskit nem kellett sokáig győzködni, azonnal hozzálátott a térséggel kapcsolatos információk összegyűjtéséhez. Az információgyűjtő expedíció egyik vezető alakja, Gilbert von Hohenwart kifejezetten sürgette a terület megvásárlását.

48 Irwin, 1955. 199.

49 Besenyő, 2018. 863.

50 Osztrák és magyar tengerészek harca kínai tengeri rablókkal. In: *Pesti Napló*, 1875. július 22. 2.; Osztrák és magyar harca kínai tengeri rablókkal. In: *Egyetértés*, 1875. július 23. 2.

51 Irwin, 1955. 199–200.

52 Táviratok. In: *Ellenőr*, 1879. december 12. 1.

Bécsi feletteseinek küldött levelében kijelentette: „A nagyok asztaláról lehulló morzsákat sem fogom veszni hagyni.”⁵³

A Spanyolországgal folytatott tárgyalásokon Gołuchowski mellett Ernst Franz von Weisl, az Osztrák–Magyar Gyarmati Társaság alelnöke is aktívan részt vett. Az üzlet létrejöttét azonban gátolta az a tény, hogy a Monarchia nem kívánt állami forrásokat rendelkezésre bocsátani. Az anyagi ügyek rendezését különböző gazdasági csoportosulásokra bízta, amelyek között viszont sok nézeteltérés alakult ki. Felmerült az az elképzelés is, hogy kizárólag a Gyarmati Társaságra bízzák az egyeztetések lebonyolítását, ezt azonban a kormányzat végül nem támogatta a társaság egyes vezetőinek a kétes ügyletei miatt.⁵⁴ Annak ellenére, hogy mind a kormányzati, mind az üzleti körök nagy lehetőséget láttak az elképzelésben, végül egyikük sem volt hajlandó kellő anyagi áldozatot hozni a megvalósítás érdekében. 1899 végére még azt az 50 ezer forintos kauciót sem tudta a Monarchia összegyűjteni, amely a tárgyalások folytatásának alapfeltétele volt. A várakozást megunva a spanyolok végül más államokhoz fordultak az ajánlattal.⁵⁵ A Magyarország 1902-ben arról írt, hogy az üzlet végül azért nem valósult meg, mert a Külügyminisztérium emberei „nem akarták a közjogi bonyodalmakat gyarapítani”.⁵⁶

Szokotra és Salamon-szigetek

1858-ban felmerült az Indiai-óceán Galápagosának is nevezett Szokotra megszerzésének az ötlete, ami elsősorban a Vörös-tenger kijáratának ellenőrzése szempontjából lett volna stratégiai fontosságú. A Ferdinánd Miksa főherceg által is támogatott terv azonban a háborús események miatt feledésbe merült. A sziget végül brit fennhatóság alá került, és bár a Monarchia az 1880-as években kifejezte szándékát, hogy megvásárolná, a britek elutasították az ötletet.⁵⁷

1895–1896-ban a Bécsi Tudományos Társaság több expedíciót is finanszírozott a Salamon-szigetekre fontos nyersanyagok felkutatásának céljából. Horthy Miklós is részt vett az egyik ilyen expedícióban. Emlékiratában megemlíti, hogy a terület iránt a Monarchia komoly érdeklődést mutatott, és több kormányzati pozícióban lévő személy is támogatta a szigetcsoport gyarmatosítását. További kutatóutak elindítását is tervbe vették, azonban a britekkel való fegyveres konfliktus lehetőségétől tartva végül elvetették ezeket az elképzeléseket.⁵⁸

53 Besenyő, 2018. 868–869.

54 Loidl, 2012. 163.

55 Besenyő–Fülöp, 2018.

56 Meghiúsult gyarmatosítás. In: *Magyarország*, 1902. december 10. 2.

57 Sauer, 2012. 14.; Besenyő, 2018. 861.

58 Besenyő, 2018. 864.

Balkán-félsziget

A Monarchia mindig kiemelt figyelmet szentelt a Balkán-félszigetnek, a 19. század utolsó két évtizedében pedig Albániára sok vezető politikus egyfajta gyarmatpótlékként tekintett.⁵⁹ Az Oszmán Birodalom felbomlását váró albán nemzeti mozgalom számos vezető egyénisége a Monarchiától remélt segítséget, a bécsi udvar azonban nem vállalta a nyílt konfliktust az oszmánokkal, ezért 1896–1912 között csak a háttérből támogatta az albán nemzeti mozgalom törekvéseit. A Monarchia támogatásával jött létre többek között az új albán abécé, illetve az albán nép történelmét feldolgozó első tudományos művek is. Noha Albánia hivatalosan soha nem számított a Monarchia területének, kulturális missziói és gazdasági beavatkozásai miatt számos szakirodalmi munka tekinti a területet a Monarchia indirekt gyarmatának. A Monarchia alapvetően gyarmati jellegű vállalkozását bizonyítja az a tény is, hogy a Külügyminisztérium gyarmati ügyekért felelős ügyosztályának vezetője, Adalbert Fuchs meghatározó szerepet töltött be a különböző műveletek elindításában és lebonyolításában.⁶⁰

Bosznia-Hercegovinát már csak földrajzi közelsége miatt sem sorolta a történészek többsége egészen a közelmúltig a Monarchia gyarmatterületei közé. Az utóbbi években azonban megnőtt azoknak a tanulmányoknak a száma, amelyek új megvilágításba helyezik a Monarchia boszniai jelenlétét. A legfrissebb publikációk egyre inkább arra a következtetésre jutnak, hogy Bosznia valóban egy gyarmati terület jellemzőivel rendelkezett.⁶¹ A gyarmati uralom egyik alapvető eleme, a küldetéstudat, hogy el kell vinni a civilizációt a „vademberek” közé, végigkísérte ugyanis a Monarchia boszniai uralmát. A birodalom magára a kulturális megújulás hírvívőjeként tekintett, amely a térség elmaradottságát hivatott felszámolni. Többek között ezért definiálják egyre többen manapság Boszniát a Monarchia „határ menti gyarmataként”.⁶² A gyarmati státusz alátámasztásul szolgál az a tény is, hogy a 40 évnyi osztrák–magyar kormányzás során Bosznia soha nem vált koronatarományná; ez volt az egyetlen olyan Habsburg-uralom alatt álló terület, amely egyáltalán nem rendelkezett képvisellel sem a bécsi, sem a budapesti parlamentben.⁶³

Távol-Kelet

Az 1890-es évek második felétől Gofuchowski közös külügyminiszter egyre növekvő érdeklődést mutatott egy távol-keleti gyarmat megszerzése iránt, ami 1896-ban ismétlődő heves vitákat eredményezett a magyar parlamentben. A tervet ellenző képviselők attól tartottak, hogy a megemelt magyar részarányt értelmetlen kalandok finanszírozására fogja felhasználni Bécs. Thaly Kálmán képviselő a magyar pénzen alapítandó kínai gyarmat gondolatával riogatta társait: „Nem akarom megérni,

59 Pollmann, 2014. 20.

60 Csaplár-Degovics, 2022a. 273–275., 297.

61 Ruthner, 2018. 6.

62 Donia, 2007. 1.

63 Ruthner, 2018. 7–9.

de akik megérik, kíváncsiak lehetnek Goluchovszky gyarmataira. Ott van a Ferenc József föld, meg a Zichy-land, oda vigyék az osztrák ipart, behozatali cikk is volna: a fókabőr, a mely igen értékes cikk. De hát oda nem tetszik Goluchovszky úrnak, hanem talán Khinába a Jangcsekiang vagy a Hoangho bájos környékein tervez valami gyarmatot. V. Károlynak, ki a leghatalmasabb volt minden ausztriai uralkodó között sok-sok gyarmata volt és nem nyugodott le a nap az ő birodalmában. Hol vannak azok? A rongyai most jutottak Amerikához; Cuba, Portoriko stb.”⁶⁴

Ugyanakkor az Osztrák–Magyar Gyarmati Társaság érdeklődését fejezte ki a távol-keleti kereskedelmi lehetőségek iránt. A *Pesti Napló* 1896-os beszámolója szerint egy kelet-ázsiai kereskedelmi expedíció szervezését tűzték ki célul, valamint Szingapúrban vagy Sanghajban is alapítani kívántak kereskedelmi kirendeltséget.⁶⁵ A *Budapesti Hírlap* 1898. április 10-én megjelent cikkében egy kínai földterület megszerzésében látta a lehetőséget a magyar ipar növekedése számára.⁶⁶ Az április 14-i írás kiemelte: kezdetben a gyarmatosítás ötlete nevetségesnek tűnt, „de ha komolyan meghányjuk-vetjük a dolgot, ráakadunk, hogy ez a kérdés a mi politikai és gazdasági helyzetünkkel a legbensőbb összefüggésben van...”⁶⁷ A *Magyarország* cikke arról számolt be, hogy a gyarmatszerzés gondolatának Ausztriában sok híve van, Magyarországon viszont a legnagyobb bizalmatlansággal fogadják. A Monarchia egészére nézve károsnak vélte az ötletet. A kizárólag kereskedelmi jellegű tengeren túli kapcsolatok kiépítését ugyanakkor célszerűnek ítélte meg.⁶⁸ Olyan további vélemények is napvilágot láttak a korabeli magyar sajtóban, hogy a gyarmatosítás kizárólag osztrák érdek, és Magyarország a „nagyzási mániával inaugurált osztrák gyarmatpolitika utópikus céljaira” nem fecsérelheti el a gazdasági erőinek fejlesztésére szánt szükséges erőforrásait.⁶⁹

A 19. század végén a világ nagyhatalmai minden erejükkel azon fáradoztak, hogy a Mennyei Birodalom területi és érdekszférákra történő felosztását megvalósítsák. A nagyhatalmak kapzsi és brutális agresszióját látva határozta el magát végleg Goluchowski egy kínai földterület megszerzésére.⁷⁰ A külügyminisztert támogatta a Monarchia pekingi nagykövete, Moritz Czikann von Wahlborn is: „Bizonyára eljött a legalkalmasabb pillanat egy vagy több osztrák–magyar telep létrehozására Kínában, igen, talán területszerzés, kereskedelmi és hajózási állomás létesítése felé haladhatunk.” Czikann ezt akár fegyveres erők bevetésével is elképzelhetőnek vélte: „De még abban a legvalószínűtlenebb esetben is, ha a kínai partvidék egy pontjának a megszerzése diplomáciai tárgyalások útján sikerülne, a birtokbavételnél – a kínai kormány megbízhatatlanságára és kétszínűségére tekintettel – minden lehetőséget figyelembe véve, több hadihajónak is a közelben kellene készenlétben állnia.”⁷¹

64 Thaly Kálmán felszólalása. In: *Képviselőházi napló*, 1898. XXV. 129.

65 Osztrák expedíció Kelet-Ázsiába. In: *Pesti Napló*, 1898. június 16. 12.

66 Magyar–osztrák gyarmatpolitika. In: *Budapesti Hírlap*, 1898. április 10. 2.

67 Gyarmatpolitika. In: *Budapesti Hírlap*, 1898. április 14. 1.

68 Úzhet-e Magyarország gyarmatpolitikát? In: *Magyarország*, 1899. április 1. 3.

69 Delegációk. In: *Magyar Hírlap*, 1898. május 19. 4.; Külpolitikánk. In: *Pesti Hírlap*, 1899. december 3. 2.

70 Falser, 2022. 53.

71 Czikann 1899. április 27-i jelentése Goluchowskinak. ÖStA HHStA PA Berichte aus Peking.

A Monarchia hadihajói 1899-ben láttak hozzá Csöcsiang és Fucsien tartományok feltérképezéséhez abból a célból, hogy potenciális gyarmatterületet találjanak.⁷² A felderítések alapján a Nanquan-öböl tűnt stratégiai és tengerészeti szempontból a legígéretesebb területnek, ám a jelentések szerint arra az olaszok is szemet vetettek, ezért Czikann gyors és határozott lépésre biztatta Gołuchowskit.⁷³ A Monarchia azonban várakozó álláspontra helyezkedett, és nem fogott hozzá az akcióhoz, mivel egyértelmű volt, hogy önmagában egyetlen hatalom sem képes arra, hogy Kínát vagy csak annak egy részét gyarmati sorba taszítsa.⁷⁴

Tiencsin

1899 novemberében egy felkelés rázta meg Kínát. Az idegen hatalmak befolyása elleni, bokszerláadás néven ismert megmozdulás 1900-ra Peking és Tiencsin városait is fenyegette.⁷⁵ Az ekkor éppen európai nyaralásán tartózkodó Czikann nagykövet feladatait ideiglenesen Arthur von Rosthorn titkár vette át. Rosthorn táviratban kérvényezte a Külügyminisztériumtól a Monarchia távol-keleti egységeinek a bevetését.⁷⁶ 1900 nyarán egy nyolc nemzetből álló szövetség tagjaként a Monarchia fegyveres alakulatai több hadműveletben is részt vettek a felkelők ellen. A lázadás leverését követően Kína kiszolgáltatott helyzetét kihasználva a szövetség tagjai igyekeztek minél több kiváltságot megkaparintani maguknak.⁷⁷

Tiencsin városának – mint a bokszerláadás egyik fő színterének – a feldarabolása is ekkor kezdődött meg. Az 1900 őszi induló békealkudozások során Czikann nagykövet minden tőle telhetőt megtett annak érdekében, hogy a Monarchia számára területeket szerezzen.⁷⁸ 1901. február 7-i táviratában Gołuchowskitól Tiencsin egyik negyedének okkupációját kérvényezte.⁷⁹ A külügyminiszter válaszában jóváhagyta a kijelölt városrész megszállását, de csak abban az esetben, ha az a többi nagyhatalomból nem vált ki ellenérzést.⁸⁰ A tiencsini városnegyed formális birtokbavétele 1901. február 11-én történt meg Gassenmayr sorhajóhadnagy, Wojcik százados és Silvestri alkonzul vezetésével.⁸¹ A körülbelül fél négyzetkilométernyi terület megszerzésével a Monarchia sikeresen létrehozta távol-keleti mikrokolóniáját. A birtokbavétel idején közel negyvenezer kínai és mindössze három külföldi állampolgár élt a területen.⁸²

72 A külügyminiszter Budapesten. In: *Pesti Hírlap*, 1899. április 25. 3.

73 Czikann 1899. szeptember 7-i távirata Gołuchowskinak. ÖStA HHStA PA Berichte aus Peking.

74 Józsa, 1966. 73.

75 Gotteland, 2023. 34.

76 Rosthorn 1900. április 27-i távirata. ÖStA HHStA PA Berichte aus Peking; Rosthorn 1900. május 28-i távirata. ÖStA HHStA PA Berichte aus Peking.

77 Falser, 2022. 54–55.

78 Józsa, 1966. 128–129.

79 Czikann 1901. február 7-i távirata. ÖStA HHStA PA Berichte aus Peking.

80 Gołuchowski távirata Czikannak, 1901. február 9. ÖStA HHStA PA Berichte aus Peking.

81 Józsa, 1966. 131–132.

82 Gotteland, 2023. 35.

A gyarmat hivatalos elnevezése „Tiencsini Osztrák–Magyar Telepítvény” volt. A kínai törvények nem voltak hatályosak a telepen, egyedül a Monarchia jogrendje volt érvényben, és az itt élők az osztrák–magyar állampolgárságot is megkapták. A Monarchia gyarmatának a jelentősége a *Magyar Szó* cikke szerint nem a területi nagyságából, hanem a kereskedelem szempontjából előnyös fekvéséből fakadt.⁸³ A telepen számos kisvállalkozás üzemelt, az élelmiszerüzletektől az ópiumkereskedéseken át a szeszőzddéig minden fellelhető volt. Az újonnan kialakult intézményi struktúrában a Monarchia hetven kínai rendőrt alkalmazott, valamint a helyi lakosságból fordítókat, titkárokat és adóbeszedőket neveztek ki. Az ő feladataik közé tartozott a helyi közösség és a Monarchia közötti kulturális közvetítő szerep betöltése is. Az 1902 októberében megalakult városi tanács szintén vegyes osztrák–kínai testület volt. Az általános rendi és higiéniai viszonyok fenntartása pedig az osztrák–magyar haditengerészet felügyelete alá tartozott. A telepítvényt egy osztrák–magyar konzul és katonai parancsnok irányította. Jóllehet a helyi kínai előkelőségek részt vehettek a közigazgatásban, de a mindenkori konzulnak és parancsnoknak voltak alárendelve. A konzuli épületet 1905. szeptember 22-én adták át egy bankett keretében, amelyen Jüan Si-kaj politikus és későbbi kínai császár is részt vett.⁸⁴

1907-ben bevezették az anyakönyveztetést, valamint a kínai gyermekek részére egy angol tannyelvű iskolát is létrehoztak. 1911-ben a pekingi követség egyik munkatársának, Eugen Ritter von Kuczynskinek a kezdeményezésére felépült egy kínai tannyelvű általános iskola, amely az esti órákban német nyelvelőket is kínált.⁸⁵ 1906–1909 között jelentős építkezési hullám vette kezdetét. Megvalósult a Hajho folyó szabályozása, épült egy állandó vashíd, valamint kiépítették a vívezetékrendszert, a villamosvasutat, illetve megoldották a villamosenergia-ellátást is. Mindezek ellenére a *Pester Lloyd* úgy jellemezte a telepítvényt, hogy az csak problémát okoz a kormánynak, és egyszerűen nem vonzó célpont sem az osztrák, sem pedig a magyar telepesek számára.⁸⁶

A Tiencsinről szóló első magyar nyelvű helyszíni beszámoló Szuk Géza nevéhez fűződik. A riport 1904-ben látott napvilágot a *Vasárnapi Újság* hasábjain. Az írás kiemeli, hogy a lakosok zömét néhány gazdag kínai kereskedőn kívül elsősorban szatócsok és iparosok alkották. A telepen voltak színházak, fürdők, zálogházak és egy iskola is, ahol „a gyerekek kettesével ülnek kis asztalkáknál, előttük könyv, írószerszám és teáscsésze; a pápaszemes görnyedt tanító nagy tisztelettel fogadja a látogató idegent”. A várost bemutató sorok leírják, hogy reggeltől estig pezsgett az élet. Az utcasarkokon falragaszok hirdették a színházak előadásait, a kereskedők portékáikat pedig nagy lármával kínálták. Sem koldusokat, sem kéregetőket nem lehetett a telepen találni, „pedig másutt a khinai városok tele vannak velük s jaj annak, a ki ad valamit, mert az egész utca utána szalad”. A mindennapi élet szerves

83 A kínai birtok. In: *Magyar Szó*, 1901. február 16. 1.

84 Ernst Ludwig alkonzul jelentése a közös Külügyminisztériumnak, 1905. szeptember 24. ÖStA HHStA MdÄ Adm. Reg. F8. 241.

85 Gerő, 2018. 67.; Falser, 2022. 68–71.

86 Das österreichisch-ungarische Settlement in Tientsin. In: *Pester Lloyd*, 1906. szeptember 20.

részét képezték a különböző templomok előtt prédikáló időse kínai bölcsek, akik nagy tömegek előtt tartottak nyilvános beszédeket. A telepen nem volt csatornázás és vízvezeték, így a lakosság a Hajho folyó (korabeli nevén Pejho folyó) piszkos vizét volt kénytelen inni, „és Isten csodája, hogy ezek az emberek mind el nem pusztulnak; ha európai iszik ebből a vízből, biztos a tifusz vagy a vérhas”. Beszámolója végén Szuk egy méhkashoz hasonlította az osztrák–magyar negyedet.⁸⁷

A világháború kezdeti éveiben Kína semleges maradt, így a Monarchia tiencsini telepítvényén kezdetben az élet a korábbiakhoz hasonló módon folytatódott. Éppen ezek az évek jelentették az osztrák–magyar telepítvény fennállása idején az aranykort, ugyanis ez időben számos vállalat helyezte át ide a székhelyét. A háború során a telepítvény sok német, osztrák és magyar katonának is menedékkül szolgált, akik orosz fogságból, különböző szibériai táborokból szöktek ide.⁸⁸ 1917-ben a Kínai Köztársaság több vezető beosztású politikusa is Tiencsin külföldi hatalmak által birtokolt városnegyedeiben vásárolt magának lakást, mivel ezek a területek a többinél jóval biztonságosabbnak számítottak. A Monarchia területén telepedett le többek között a fiatal köztársaság elnöke, Feng Kuo-csang, valamint Zhili tartomány katonai kormányzója, Cao Kun is.⁸⁹

Kína 1917. augusztus 14-i hadüzenetével azonban a Monarchia egy csapásra elvesztette minden addig megszerzett távol-keleti kiváltságát. Még a hadüzenet napján, délután négy órakor ötszáz kínai katona szállta meg a tiencsini telepítvényt. A maroknyi ott állomásozó osztrák–magyar alakulat mindenféle ellenállás nélkül megadta magát. Ezt követően a kínai erők lecserélték a konzulátus épületén az osztrák–magyar lobogót a Kínai Köztársaság zászlójára. A Monarchia diplomatait kiutasították, az elfogott katonákat pedig internálótáborokba küldték. 1920-ban a Párizs környéki palotákban aláírt szerződések révén a *Times* magazin által csak „liliputi Boszniának” gúnyolt távol-keleti gyarmat ismételtén kínai fennhatóság alá került.⁹⁰

Konklúzió

Annak ellenére, hogy a gyarmatszerzés soha nem tartozott a Monarchia első számú célkitűzései közé, a dualizmus idején mindvégig akadtak olyan személyek, akik felismerték a globális kereskedelemben és a gyarmatterületek birtoklásában rejlő lehetőségeket. A tengeren túli terjeszkedés iránti érdeklődés időszakos fellángolása jól rávilágít arra, hogy a távoli, egzotikus területeken való befolyásszerzés gondolatának számos magas rangú politikus, hivatalnok, illetve katonatiszt is a pártolója volt. Ezek a személyek időnként erőteljes propagandakampányt folytattak annak érdekében, hogy elgondolásaikhoz megnyerjék a Monarchia társadalmának támogatását. Az elképzelések megvalósítása azonban sok esetben komoly diplomáciai és gazdasági erőfeszítéseket követelt volna, egyúttal veszélybe sodorhatta volna az

87 A mi kis Khinánk. In: *Vasárnapi Újság*, 1904. május 1. 292–295.

88 Gotteland, 2023. 36–37.

89 1917. évi gazdasági jelentés. ÖStA HHStA GesA Peking.

90 Józsa, 1966. 180.; Mervay, 2022. 81.

állam stabilitását, és éppen ezért a legtöbb végül nem hagyta el a tervezőasztalt. Ugyanakkor az, hogy nem léteztek állandó Habsburg-gyarmatok, inkább volt politikai és stratégiai okokra visszavezethető, és nem a képesség vagy érdeklődés hiányában maradt le a Monarchia jelentős mértékben a nyugat-európai államoktól a kolonizáció terén. Annak ellenére, hogy több kevésbé ismert epizódszerű gyarmatosítási kísérletet, expedíciót, valamint gyarmatosító jellegű projektet is finanszírozott a Monarchia, azok többsége végső soron – különböző okokból – sikertelen vállalkozásnak bizonyult.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

ÖStA HHStA Österreichisches Staatsarchiv Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Wien)

GKA = Gesandtschafts- und Konsulatsarchiv

GesA Peking = Gesandtschaftsarchiv Peking

MdÄ = Ministerium des Äusseren

Adm. Reg. = Administrative Registratur

PA = Politisches Archiv

Berichte aus Peking

2. Szakirodalom

Ambach

2022 Ambach, Florian: Habsburgs in the Indian Ocean. A Commercial History of the Austrian East India Company and Its Colonies and Bases in East Africa, India, and China, 1775–1785. In: *Global Histories*, 8. (2022) 2. sz. 43–62. DOI: <https://doi.org/10.17169/GHSJ.2022.540>.

Besenyő

2018 Besenyő János: Az Osztrák–Magyar Monarchia lehetséges afrikai gyarmata: Rio de Oro. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 131. (2018) 4. sz. 856–884.

Besenyő–Fülöp

2018 Besenyő János – Fülöp Sándor: A Rio de Oro partvidékéről kézzel készített osztrák–magyar térképrajzok. In: *Geodézia és Kartográfia*, 70. (2018) 3. sz. 24–32. DOI: <https://doi.org/10.30921/GK.70.2018.3.4>.

Bizottság naplója

1898 A közös ügyek tárgyalására a magyar országgyűlés által kiküldött bizottság naplója. Bp., 1898.

Bronza

2018 Bronza, Boro: Preparations of the Austrian Expedition Towards India 1775–1776. In: *Istraživanja – Journal of Historical Researchers*, 29. (2018) 635–677.

Búr

2011 Búr Gábor: A Habsburg-birodalom gyarmatpolitikája. In: Búr Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok*. Bp., 2011. 85–92.

Csaplár-Degovics

2022a Csaplár-Degovics Krisztián: Austro–Hungarian Colonial Ventures: The Case of Albania. In: *Hungarian Historical Review*, 11. (2022) 2. sz. 267–304. DOI: <https://doi.org/10.38145/2022.2.267>.

2022b Csaplár-Degovics Krisztián: „Nekünk nincsenek gyarmataink és hódítási szándékaink.” Magyar részvétel a Monarchia gyarmatosítási törekvéseiben a Balkánon (1867–1914). Bp., 2022.

Donia

2007 Donia, Robert J.: The Proximate Colony: Bosnia-Herzegovina under Austro–Hungarian Rule. In: *Kakanien Revisited*, 2007. 1–7. <https://docslib.org/doc/8993269/the-proximate-colony-bosnia-herzegovina-under-austro-hungarian-rule-by-robert-j>.

Falser

2022 Falser, Michael: *Habsburgs Going Global. The Austro–Hungarian Concession in Tientsin/Tianjin in China (1901–1917)*. Vienna, 2022.

Gerő

2018 Gerő András: A gyarmat nélküli birodalom. In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia. II. rész. A századfordulótól az összeomlásig*. Szerk.: Papp Gábor. Bp., 2018. 61–69.

Gotteland

2023 Gotteland, Mathieu: Austro–Hungarian Informal Imperialism in China, 1869–1917. In: *Journal of Austrian Studies*, 56. (2023) 2. sz. 31–40. DOI: <https://dx.doi.org/10.1353/oas.2023.0022>.

Gyémánt

2020 Gyémánt Richárd: Osztrák–Németalföld részvétele a keleti kereskedelemében III. (VI.) Károly uralkodása idején (1711–1740). In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, 10. (2020) 2. sz. 21–36.

Horthy

1990 Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Bp., 1990. Harmadik, javított kiadás.

Irwin

1955 Irwin, Graham: *Nineteenth-Century Borneo: A Study in Diplomatic Rivalry*. Gravenhage, 1955.

Józsa

1966 Józsa Sándor: *Kína és az Osztrák–Magyar Monarchia*. Bp., 1966.

Képviselőházi napló

1898 Az 1896. évi november hó 23-ára hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I–XXXVII. Bp., 1898.

Loidl

2012 Loidl, Simon: Colonialism through Emigration: Publications and Activities of the Österreichisch-Ungarische Kolonialgesellschaft (1894–1918). In: *Austrian Studies*, 20. (2012) 161–175. DOI: <https://dx.doi.org/10.1353/aus.2012.0019>.

Mervay

2022 Mervay Mátyás: 1901: Ausztria–Magyarország koncessziót szerez a kínai Tiencsinben. In: *Magyarország globális története 1869–2022*. Szerk.: Laczó Ferenc – Varga Bálint. Bp., 2022. 77–81.

Nagy

2010 Nagy Miklós Mihály: Egy elmulasztott történelmi lehetőség. Az osztrák–magyar gyarmatosítás. In: *Közép-Európai Közlemények*, 3. (2010) 3. sz. 46–57.

Payer

1875 Payer, Julius: The Austro-Hungarian Polar Expedition of 1872–4. In: *The Journal of the Royal Geographical Society of London*, 45. (1875) 1–19.

Pollmann

2014 Pollmann Ferenc: Az első világháború kitörése és az osztrák-magyar Albánia-projekt. In: *Aetas*, 29. (2014) 3. sz. 20–29.

Ruthner

2018 Ruthner, Clemens: Habsburg's Only Colony? Bosnia-Herzegovina and Austria-Hungary. In: *SSEU Review*, 13. (2018) 1. sz. 1–13.

Sauer

2012 Sauer, Walter: Habsburg Colonial: Austria-Hungary's Role in European Overseas Expansion Reconsidered. In: *Austrian Studies*, 20. (2012) 5–23. DOI: <https://doi.org/10.1353/aus.2012.0006>.

Singerton

2022 Singerton, Jonathan: An Austrian Atlantic: The Habsburg Monarchy and the Atlantic World in the Eighteenth Century. In: *Atlantic Studies*, 20. (2022) 4. sz. 673–697. DOI: <https://doi.org/10.1080/14788810.2022.2109893>.

Wanner

2012 Wanner, Michael: Imperial Asiatic Company in Trieste and Antwerp: The Last Attempt of the Habsburg Monarchy to Penetrate East Indian Trade 1781–1785. In: *Miscellanea Historico-Archivistica*, 19. (2012) 177–202.

ZOLTÁN HOPKA

COLONIAL ASPIRATIONS OF THE AUSTRO-HUNGARIAN EMPIRE

Present study's primary objective is to provide a comprehensive overview of the Austro-Hungarian Empire's colonial history. The study aims to shed light on the state's colonial policies and ambitions, as well as the attitudes and aspirations of its prominent political figures regarding overseas expansion. The study also examines the dual monarchy's colonial projects, both proposed and realized. Special attention is given to the Empire's far eastern settlement in the Chinese city of Tianjin. The work seeks to advance the scholarly exploration of colonial ventures undertaken by nations that have largely been overlooked in academic discourse.

CONTENTS

Paradigm Shift in Hungarian Historiography – the Present of Colonialism Studies (Krisztián Csaplár-Degovics)	1
<i>Studies</i>	
András Bencze: Russian Empire – a Weak Empire? Russian Colonialism in North America	5
Zoltán Hopka: Colonial Aspirations of the Austro–Hungarian Empire	23
Janka Júlia Csepregi: Modernization or Colonization? Interpretations of the Austro–Hungarian Settlement Policy in Bosnia-Herzegovina	41
Clemens Wirleitner: Import of Chinese Coolies into the Habsburg Monarchy: Discourses and Cases	69
Ádám Tibor Balogh: Immigration and Colonisation in the Republic of the United States of Brazil: In the Light of the Report of the Austrian Ministry of Commerce for the Year 1910	83
Krisztián Csaplár-Degovics: A Colonial Hunter from the Socialist Hungary: Discovering East Africa during the Cold War	113
<i>Workshop</i>	
Dániel Gazdik: The Erzurum Vilayet at the End of the 19 th Century: A Borderland in Russian Geopolitical and Intellectual Thought	149
<i>Book Reviews</i>	
The Geography of Serbia (Gábor Demeter)	161
Atlas of Wars in the Early Modern Period: 16 th –18 th Centuries (Béla Nagy)	165
Great Battles in Portuguese History (Gábor Gregosits)	168

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2025. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET